

A 175 éves Országos Széchényi Könyvtár

Széchényi Ferencnek a nemzeti könyvtár alapjául följajlott gyűjteménye eltér a kor szokásos főúri könyvtáraitól. A gróf — kinek tanácsadója Kovachich Márton György történész, titkára pedig sokáig Hajnóczy József jogtudós, a későbbi jakobinus mártír — másfél évtizeden át, belföldön és külföldön, megbízottai segítségével, nagy anyagi áldozattal, *Bibliotheca Hungarica*-t, magyar könyvtárat gyűjt, melyben helye van minden Magyarországon kiadott vagy írott könyvnek, és minden olyan külföldi kiadványnak, melynek szerzője vagy tárgya magyar.

A könyvtáralapítást a király 1802 őszén hagyta jóvá. A nemzeti könyvtár — országos könyvtár, *Bibliotheca Regnicolaris* néven — 1803-ban a pesti pálos kolostor (a mai katolikus Hit-tudományi Főiskola) nemes barokk könyvtártermében nyílik meg. Széchényi 1799-től kezdődően tíz kötetben nyomtatja ki könyv- és kéziratgyűjteményének, további három kötetben éremgyűjteményének a katalógusát, és a sorozatot belföldön és külföldön több mint ötszáz példányban küldi szét a megyék, hatóságok, előkelőségek, tudósok, könyvtárosok címére. A címzeteknek negyede pesti és budai.

Az alapítón kívül a könyvtár nagy patrónusa József nádor, aki évtizedeken keresztül közvetlenül foglalkozott a gyűjtemény minden ügyével-bajával. Mindenekelőtt gondoskodott arról, hogy a nemzeti könyvtár minden hazai kiadványból „kötelező példányt” kapjon. Majd részletesen kidolgoztatta a nemzeti könyvtár nemzeti múzeummá való bővítésének az eszméjét, és maga is sok személyes adományával gyarapította a gyűjteményeket. Ismételten az országgyűlés napirendjére vétette a nemzeti múzeum ügyét, majd irányította a múzeum palotájának rendi és megyei megajánlásokból való felépítését.

Amíg azonban a könyvtár az új épületbe kerülhet, sorsa viszontagságos. Többször is költözöködni kell, értékeit menekítik Aradra, Nagyváradra, Napóleon hadaitól félve. Majd a nagy pesti árvíz miatt kell mozdulnia. Így a könyvek jórészt ládákban várják a jobb időket. Pedig

ebben az első félszázadban a könyvtár további nagy jelentőségű magángyűjteményekkel gyarapodik. 1819-ben Széchényi átadja horpácsi könyvtárának tízezer kötetét, térképeit és metszeteit; ez a gyűjtemény a cenki magyar könyvtár nemzetközi tudományos könyvanyagot tartalmazó segédkönyvtára. Sok más, kisebb-nagyobb gyűjtemény után, 1836-ban, majd 1852-ben veszi át az akkor már Széchényi nevét viselő könyvtár gyűjteményeinek második és harmadik alappilléreit: Jankovich Miklós, majd Horvát István könyvtárát. E két nagyszabású gyűjtemény kötetei, kéziratai, régi nyomtatványai, oklevelei, térképei és kismenyomtatványai címben számolva együtt kilencvenezerre tehető; megszerzésükkel a nemzeti könyvtár gyűjteménye megháromszorozódott.

Jankovich Miklós régész és történész, egyébként birtokából élő középnyemes, szintén *Bibliotheca Hungarica*-t gyűjt, sőt azt kéziratbibliográfiában is feldolgozza. De gyűjt és kerestet külföldön nemzetközi becsű kéziratokat, kódexeket, és gyűjt múzeumi régiségeket is: ötvösmunkákat, nagyértékű ékszereket, régészeti kincseket, képeket, fegyvereket. Könyvtári gyűjtésében felfigyel a magyarság történeti környezetére: a gyűjteményben — többek közt — külön egységben szerepelnek a német, illetve a szláv könyvek. Mintegy kétszáz kódex, közte jelentős nyelvemlékek és ötszáznál több ősnymtatvány kerül gyűjteményével a nemzeti könyvtárba. Jankovich Miklós neve a Széchényi Könyvtár és a Nemzeti Múzeum legnagyobbjai közé való.

A másik fundamentális gyűjtemény Horvát István könyvtárörnek és egyetemi tanárnak a könyvtára. A Széchényi létesítette gyűjtemény élén ő az első nagy egyéniség: egy személyben tudós és könyvtáros. Halála után megvásárolták a legkorszerűbb szaktudományi művekben gazdag magánkönyvtárát.

A nemzeti könyvtár 1846-ban foglalja el otthonát a múzeumi palotában. E korszakban három gyűjtemény él itt együtt, közös szervezetben: a könyvtár, a tör-

téneti múzeum és „természettár” néven a későbbi Természettudományi Múzeum első kollekcója. Működésüket nem az állam, hanem az ún. „múzeumi alap” teszi lehetővé; a nemzeti gyűjtemények fenntartása csak a kiegyezés után kerül majd az állami költségvetésbe. Sok évbe telik, míg a nagyszerű palota belső berendezése is fokozatosan elkészül, a könyvek polcokra kerülhetnek, lajstromozásuk befejeződik. 1862-ben nyílnak meg végül — mai helyén — a könyvtár olvasóterme.

A nemzeti könyvtár továbbra is — az alapító szándékának megfelelően — elsősorban a magyar könyv nemzeti őrzőhelyének tekinti magát: a hazai, illetve külföldi magyar és magyar-tárgyú kiadványokat, kéziratosokat gyűjti minél teljesebben. Ez a nemzeti szempontú gyűjtés mindvégig — maig — megkülönböztető jegye marad a külföld általános tudományos gyűjtést is folytató nagy nemzeti könyvtáraival szemben.

A század utolsó negyedében továbbfejlődik a gyűjtemények szervezete. A nyomtatványok, illetve kéziratosok kettőssége már korábban is felismerhető volt; most két újabb nagy osztály alakul: egyrészt az iratanyagot és családi levéltárakat magában foglaló Levéltári Osztály (mely később az Országos Levéltár részévé vált), másrészt — Országos Hírlapkönyvtár néven — az újságok és hírlapok más budapesti könyvtárak példányaival kiegészített gyűjteménye, a későbbi Hírlaptár. Ez a könyvtár modern történetének egyik legfontosabb fejleménye, hiszen az újságygyűjteményben a tudomány páratlan, eddig fel nem használt forrásanyaghoz jut.

A Hírlaptár megtervezője és szívos megvalósítója Szinnyei József, a magyar könyvtároság történetének kimagasló alakja, múltunk legnagyobb munkabírási könyvtárosa. Nyomdáról nyomdára járja az országot, hogy a könyvtár újságygyűjteményét teljesebbé tehesse. Közreadja az időszakos lapok magyar tudományos cikkanyagának sok tízezer adatra terjedő jegyzékét, majd, két évtizedes munkával kiadja tizennégy kötetes életrajzi és bibliográfiai lexikonát „Magyar írók élete és mun-

kái” címmel. Ebben mintegy harmincezer magyarországi szerző adatait és írói tevékenységét rendszerezi, megbízható teljességgel. Szinnyei életműve elsőként mutatta be hatáson azt, hogy a nemzeti könyvtár gyűjteménye hogyan tehető közkinccsé és a kutatómunka forrásává. A XIX. század eseményei közül maig is eleven jelentőségű, hogy a Széchényi Könyvtár 1876-ban megindítja a *Magyar Könyvszemlé*-t, mely 1947-ig a könyvtár kiadványa marad. A magyar művelődés-, könyv- és könyvtártörténet ezen szakfolyóirata a maga nemében Európában is az elsők közé tartozik.

Az első világháborút megelőző korszakban új problémák jelentkeznek: a raktárak betelnek, a katalógusok pedig a könyvtári rendszer elavultságát tükrözik. A könyvtár munkatársai közt állandóan és nem kis számban szerepelnek tekintélyes tudósok, akik — tudományos intézetek híján — itt nyernek állást, s közérdek, hogy kutatómunkájukat végezhessek; ez viszont a könyvtári teendőik kárával jár. További nehézség: a világháború úgyszólván minden külföldi kiadványforrást befagyaszt.

A világháború után egy évtizedbe telik, míg a könyvtár állapota az anyagi lét minimumának szintjén állandósulhat. Az egészében konzervatív szellemű könyvtárban a könyvtárpolitikai tudatosság mégis felismerhető: a húszas évek elején bonyolult pénzügyi manőverezéssel vásárolnak meg például — a Fővárosi Könyvtár anyagi segítségével — Bécsből egy magyar munkásmozgalmi gyűjteményt. A húszas években a könyvtár két nagyon fontos adományt vesz át: *Todoreszku Gyula* földbirtokos és felesége sok ezer kötetes, és telege régi magyar könyvekből álló gyűjteményét, majd *Apponyi Sándor* gróf könyvtárát, benne külföldi magyar vonatkozású könyvek, röplapok, metszetek három évszázadra terjedő, sok ezer darabból álló, páratlan értékű együttesével.

A húszas évek végére elodázhatatlanná válik a könyvtár szakmai problémáinak a megoldása.

Jankovich Miklós (1773—1846) Alconiere Hermann Tivadar festménye

Horvát István (1784—1846) Donát János festménye

Megindul — helynyerés célzatával — a raktártermek modern átépítése. A katalógusok reformját a harmincas évek közepén a szaktudós létére is kiváló gyakorlati érzékű könyvtáros, Fitz József főigazgató készíti elő és hajtja végre. Ő az, aki a nemzeti bibliográfiát, melyet korábban a könyvkiadók szervezete gondozott, a nemzeti könyvtár munkájába építi.

A második világháborúban a könyvtár szerencsére csak kisebb gyűjteményi veszteségeket és épületkárokat szenvedett, így fokozatosan helyreállíthatja a havonta megjelenő nemzeti bibliográfiát, illetve a szakfolyóiratok cikkeinek havi jegyzékét.

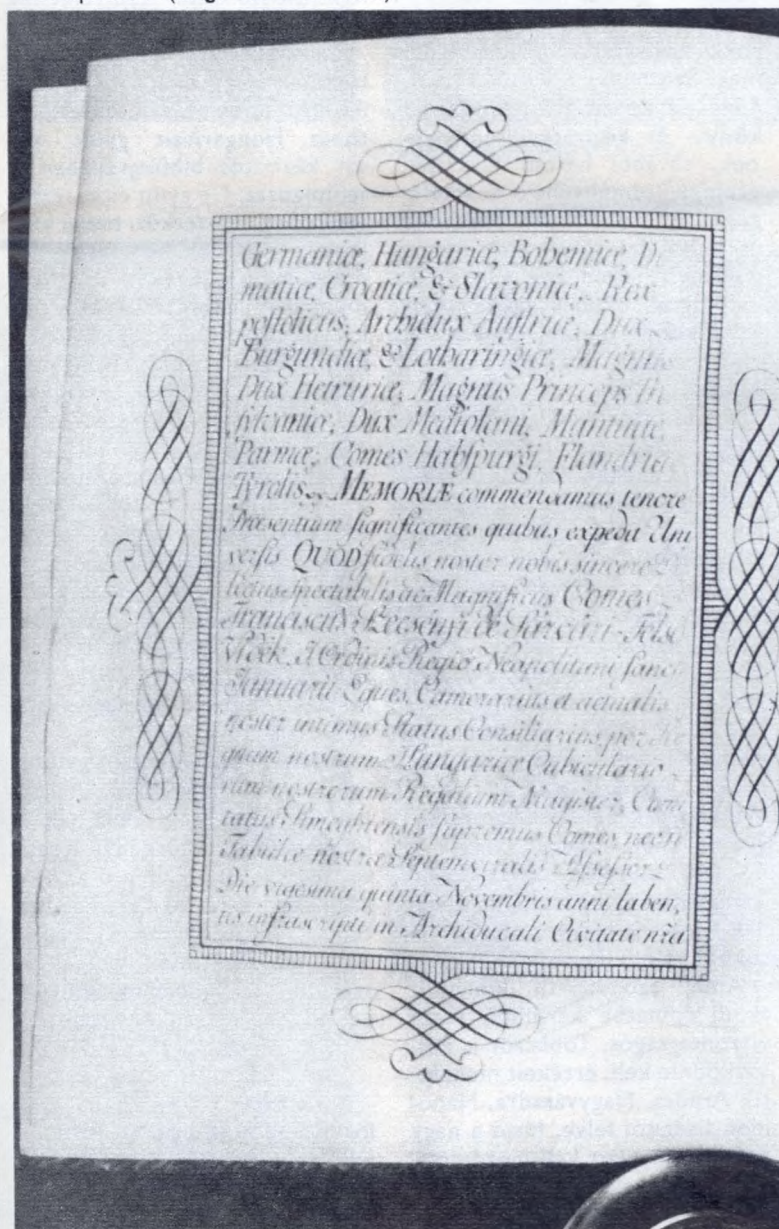
1949-ben kiválik a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetéből: ekkor kezdődik máig is tartó átalakulása központi jellegű intézménnyé. Átveszi a magyar könyvtárak központi katalógusának a gondozását, a nemzetközi csereszolgálatot és könyvtárközi kölcsönző szolgálatot, vállalja minden megjelenő magyar könyv és időszakos lap átlagosan tíz példányának köteles példányként való belföldi szétosztását. Vállalja a gazdátlaná vált vagy államosított, jórészt töredékes magán- és testületi könyvtárak anyagának újra-elosztását, mivel az eredeti egységükben való megőrzésnek nin-

csenek meg a feltételei. Indít, illetve felújít fontos könyvészeti sorozatokat, műhelyében olyan — nemzetközi jelentőségű — kiadványok készülnek, mint a Magyarországon megőrzött ősnymtatványok összesített katalógusa, a régi magyarországi nyomtatványok új, időrendi, példányjelölő bibliográfiája. Helyet ad szervezetében egy módszertani osztálynak — mai neve Könyvtártudományi és Módszertani Központ —, mely közvetlenül segíti a megyei, járási, községi és egyéb könyvtárakat. Mikrofényképezési eljárásokkal megkezdí különös értékű vagy veszélyeztetett gyűjteményrészeinek filmre vételét, s a magyar hírlapok teljes gyűjteményének a filmezését; kifejleszti a könyvtári anyag korszerű restaurálását.

A sok új teendő mellett az eredeti feladatok mennyisége és minősége is változott. A gyűjtemények összes darabszáma meghaladja az ötmilliót; ebből mintegy kétfélmillió a könyv, hírlap és folyóirat. A könyvtár évente negyven-hatvanezer kötettel és darabbal gazdagodik. Ekkora mennyiségnek a feldolgozása nemcsak szervezottséget, hanem gépesítést is kíván. Folynak a kísérletek számítógép alkalmazására.

A gyarapító munka vezérelve ma is a magyar és magyar vonatkozású anyag, a „hungarika” beszerzése; külföldi viszonylatban ez a világ minden táján élő

Az alapítólevél (Csigó László felvételei)

magyarok kiadványtermésének a felkutatását és megszerzését jelenti. A könyvtár állami dotációja lehetővé teszi a hiánypótlást és ritkaságok beszerzését is. Az utóbbi években a könyvtár első rendű nemzetközi ritkaságokat: *Corvin-kódexet*, *Liszt-kéziratokat* szerzett be külföldi aukciókon. *Kézirattára*, mely számos nemzeti kincset, nyelvemléket, kódexet, írói levelezést és relikviát őriz, tervszerűen gyűjti a modern irodalmi, közéleti, tudományos kézirat-hagyatékokat is. A könyvek, folyóiratok és hírlapok központi gyűjteményein és a Kézirattáron kívül a könyvtár sokféle materiájának a gyűjtése a *Régi Nyomtatványok Tárában*, a *Zeneműtárban*, a *Színháztörténeti Tárban*, a *Térképtárban* és a *Kisnyomtatványtárban* folyik. Ezeknek a gyűjteményeknek mindegyike a maga nemében rendszerint a legjelentősebb — vagy éppen egyetlen — hazai gyűjtemény.

Míg a gyűjtemények lehető-

ségei nőttek, s a könyvtárközi jellegű szolgáltatások ugyancsak követik az igényeket, mindaddig kényszerűen stagnál az olvasószolgálat fejlesztése. A könyvtár központi épületében ma sincs lényegesen több olvasóhely, mint a század elején. Az olvasótábor viszont jelentősen megnőtt. A nemzeti könyvtár olvasószolgálatára mindig is kettős arculatú — egyrészt tudományos, másrészt művelődési jellegű — volt. A művelődési igények nagyarányú növekedése konfliktust idéz elő: az egyetemisták és főiskolások tömeges és indokolt igénye — például — a kis férőhelyű hírlapolvasóteremben olykor akadályozza a tudományos kutatók kiszolgálását.

A könyvtár mai munkáját két problémakör befolyásolja különösen: egyrészt a megfelelő szakirányú személyzet utánpótlása, másrészt a helyhiány. Bár a munkatársak száma meghaladja az ötszázat — köztük sok

Szinyei József (1830—1913) fénykép

szaktudóssal és fiatal könyvtárossal —, magas szaktudományi szintű munkatársat, történészt, irodalomtörténészt, nyelvészt nehéz találni; az oktatásban vagy a kutatásban való elhelyezkedés csábítóbb, mint a könyvtár, ahol a munka egy része többnyire ügyviteli-technikai. A helyhiány pedig raktári, olvasó- és munkahelyben egyaránt keserves. Ma a könyvtár osztályai és gyűjteményei a központon kívül öt fióképületben, és szerte a városban számos raktárban vannak elhelyezve.

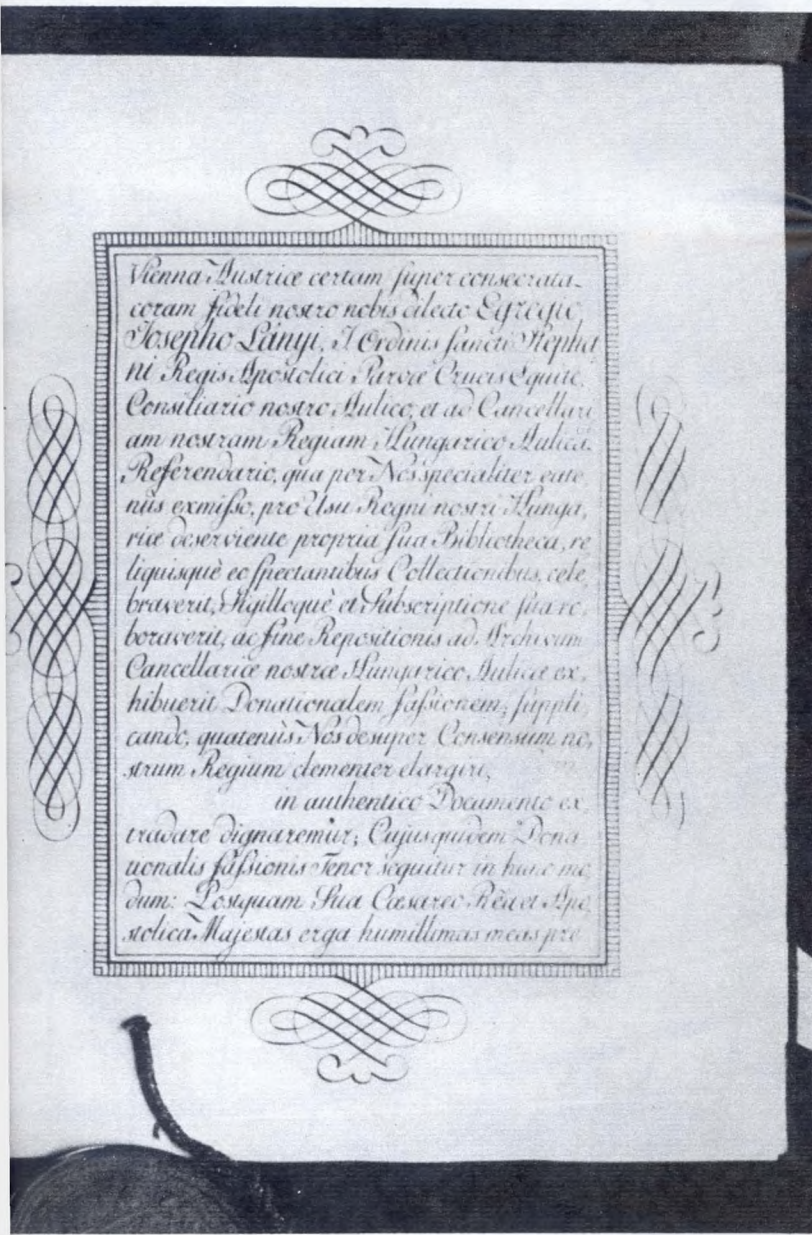
A nemzeti könyvtár csak az elkövetkező évtizedtől várhatja sorsának döntő fordulatát: új épületének, a Budavári Palota krisztinavárosi szárnyának 1980 után esedékes elfoglalásával. 1958-ban született határozat ennek a hatalmas épületnek az átalakításáról és újjáépítéséről. Az építkezés késedelme igen súlyosan érinti a könyvtárat. Némileg az a veszély is fenyeget, hogy az építési tervek egyes elemei időközben túlhaladottaká válnak. Egyedül a könyvtár raktárainak nagyobb hányada készült el az épületben, így a raktári helyhiány nagy mértékben enyhült.

Mit várhat a főváros és az ország a nemzeti könyvtár áttelepülésétől? Mindenekelőtt a könyvtár és az ugyancsak helyszűkében élő Nemzeti Múzeum állapotának a normalizálódását,

a nemzeti könyvtárnak építészeti-technikai elhelyezését — a kor színvonalán álló modern belső technikai felszereléssel, a könyvtár látogatói és olvasói számára élménytadó, kényelmes és célszerű belső környezettel. Ebben az épületben az olvasóhelyek száma a jelenleginek mintegy háromszorosa lesz, így a könyvtár tudományos és közművelődési feladatai egyensúlyba kerülhetnek. Az új épületben egymáshoz koszorúban csatlakozó nyolc hatalmas teremben egyrészt segédkönyvtárakat, másrészt — az ismeretek és tudományok rendjében — olyan sok ezer kötetes könyv- és folyóirat-gyűjteményeket lehet az olvasó számára közvetlenül hozzáférhetően elhelyezni, melyek a modern hazai szakkönyvtermés bőven válogatott anyagát tartalmazzák. A könyvtár az irodalom- és történettudományi kutatómunka számára külön szaktudományi színvonalú kézikönyvtárat kíván rendelkezésre bocsátani. A különgyűjtemények ugyancsak saját olvasótermeket kapnak, nyilvános használatú kézikönyvtárakkal.

Könyvtárosok és olvasók joggal remélhetik, hogy ez az új könyvtárépület a XX. század igényeinek megfelelően váltja majd valóra Széchényi Ferenc szándékát.

Ptolemaeus Cosmographiájának (Ulm, 1482) világtérképe. Széchényi Ferenc példánya az OSZK gyűjteményében. (A térkép a következő oldalpáron)

9 / 1